

NEW ZEALAND
IMMIGRATION

A guide
for Pacific
migrants
TONGAN

'Ai ke ola lelei 'a ho'o hiki ki Nu'usila

MINISTRY OF BUSINESS,
INNOVATION & EMPLOYMENT
HĪKINA WHAKATUTUKI

immigration.govt.nz

Fakahokohokó

**Ngaahi Fale'i mo
e Fakamatala**
– 'Oku faka'ilonga'i atu 'a e
ngaahi tefito'i fale'i mo e
fakamatala 'i he tohi ni 'aki
'a e ngaahi faka'ilonga 'i laló.

FALE'I

**Fakaikiiki ki
he fetu'utaki**

ISBN 978-0-947497-22-4 (print)
ISBN 978-0-947497-21-7 (online)

'Oku talitali lelei koe ki Nu'usila	1
'Oku faingofua nai ha hiki fo'ou atu ki ha fonua fo'ou?	3
Teu ma'u nai mei fē ha tokoni ma'aku mo hoku fāmili ki he 'emau hiki fo'ou mai 'o nofo 'i Nu'usila?	5
Fakamatala ke tokoni atu ki ho'omou nofo fo'ou mai	6
Ko e langalanga hake 'o ho'o nofó 'i Nu'usila	7
Ko e ngāue 'a ho makatu'unga	8
'Oku 'ikai ngāue tatau 'a e tokotaha kotoa pē mo e kakai 'o Nu'usila	10
'E fēfē 'a 'eku lea faka-Pilitānia?	12

'Oku talitali lelei koe ki Nu'usila

Ko e hiki ko ia ki ha fonua 'e taha ko ha sitepu lahi ia. 'Oku faka'amu 'a e Va'a Fefolau'aki 'a Nu'usila (Immigration New Zealand) ke ke nofo lelei 'i ho'o hiki fo'ou mai ki Nu'usila.

Ka kimu'a pea ke toki mavahe mai mei he Pasifiki, manatu'i ke ke 'omi mo e ngaahi pepa mahu'inga ko eni ma'au mo ho fāмили.

✓ LISI KE FAKAKAKATÓ

- Ho'o paasipooti 'oku 'i ai 'a ho'o ngofua folau (visa) ki Nu'usila
- Tikite vakapuna (ko e hingoa 'i ho'o tikite kuo pau ke tatau pē ia mo ho hingoa 'i ho'o paasipooti)
- Lau'itohi ki he Fakahekeheka pe Departure Card (te ke ma'u atu eni 'i he mala'evakapuna)
- Silini ke ke nofo'aki 'i Nu'usila kimu'a pea toki ma'u 'a ho'o fuofua vahe
- Lisi 'o e ngaahi fika fetu'utaki telefoni ki ho fonua pea mo Nu'usila
- Ngaahi tohita'u
- Ngaahi tohi fakamo'oni ako
- Tohi laiseni faka'uli (kapau 'oku 'i ai)
- Tohi mali kapau 'okú ke mali
- Ngaahi tohi fakaongoongo lelei mei ho'o ngaahi ngāue'anga kimu'a
- Tohi aleapau ngāue (kuo pau ke 'i ai ha'o tohi pehē ni ki ha ngāue 'i Nu'usila)
- Foomu tū'uta ki Nu'usila pea mo e foomu ki ha ngaahi me'a ke fakahā (declaration) 'a e potungāue New Zealand Customs ('e 'oatu 'eni 'i he loto vakapuna)

Ko e ngaahi pepa kotoa pē kuo pau ko e ngaahi tohi hiki totonu pē kinautolu (originals) 'o 'ikai ko ha hiki tatau (copies). Kapau 'oku 'ikai ko ha ngaahi tohi eni 'oku 'i he lea faka-Pilitānia, kuo pau ke 'omai hanau tohi fakamo'oni ko e hiki tatau totonu kinautolu 'i he lea faka-Pilitānia (certified translation).

Manatu'i, 'oku 'i ai 'a e ngaahi me'a 'oku toe lahi ange ia 'i he ngaahi me'a faka-pepa ke ke mateuteu atu ki ai. 'E kehe ange 'a e nofo ia 'i Nu'usila.

'I ho'o tū'uta pē, manatu'i ke ke fetu'utaki ki ho'o pule fo'ou koe 'uhi he 'e fakatatali mai ho'o ngāue'anga fo'ou ke ke fetu'utaki ange!

Fiema'u ha fakaikiiki?

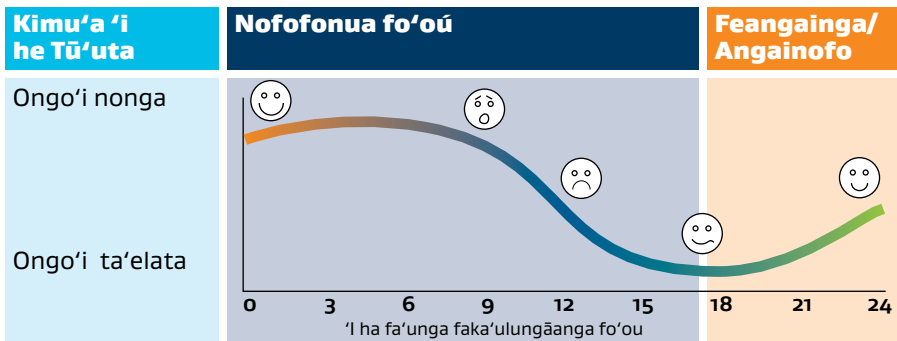
Telefoni ki he 0508 558 855 (kole ke ke ngāue'aki 'a e Laine Telefoni Fakatonulea ki he Lea Faka-Tonga), vakai ki he www.newzealandnow.govt.nz, pe 'imeili ki he newmigrantinfo@mbie.govt.nz

Ki ha fakamatala felāve'i mo e ngaahi va'a ngāue tokoni mo e ngaahi ako ma'u'anga fakamatala, vakai ki he www.newzealandnow.govt.nz/local

'Oku faingofua nai ha hiki fo'ou atu ki ha fonua fo'ou?

'Oku fou atu 'ae kakai hiki fo'ou (migrants) kotoa pē 'i ha ngaahi vaa'ihala kehekehe 'i he 'enau fakaangaanga ki he mo 'ui fo 'ou 'i ha fonua fo'ou.

'E ala 'osi ha ta'u 'e ua pea nau toki ongo'i kuo nau alāanga mo e mo'ui ko ia.

- ☺ 'I ho'o tu'uta 'i Nu'usia, te ke ongo'i fiefia. 'Oku fo'ou mo kehe 'a e me'a kotoa pē. 'Oku **FAKAFIEFIA!**
- 😞 Ohovale pē kuo hoko ha me'a 'o ke ngali **MANAVASI'** ai. 'Oku 'ikai ko ha me'a faingofua ha'a te nofo 'i ha fonua kehe 'o hangē ko ia na'a te 'amanaki atu ki ai.
- 😓 Te ke ngali **ONGO'I LOTO MAMAHI** ('O ke ongo'i tōlalo) pea mo ke ongo'i ta'elata 'aupito.
- 😊 Ko e taimi eni ke ke **HANGA HAKE** ai 'o tali 'a e ngaahi pole 'o e nofo 'i ha fonua fo'ou pea mo ma'u ha pou pou 'e ala tokoni kiate koe ke ke a'usia ai ho'o ngaahi taumu'a.
- 😊 E lava ke ke toki **ONGO'I LATA** 'i he nofo heni.

'E faingofua ange kapau te ke **TEUTEU** 'i ho'o kei 'i ha fonua kimu'a pea ke toki ha'u 'o nofo mo ngāue 'i Nu'usila. Fai ha'o fekumi ki ai pea fakapapau'i 'oku fakapotopoto 'a ho'o ngaahi 'amanaki mo ho'o ngaahi fokotu'utu'ú!

FALE'I

- › Talanoa mo ho fāmili pea mo e kakai Pasifiki toki hikifo'ou kehe felāve'i mo e halanga fakanofonofu 'oku hā atu 'i he peesi 2.

"I he taimi 'e ni'ihi, ko e fanga ki'i me'a iiki pē ia 'oku tau fa'a faingata'a'ia ai 'i ha fonua fo'ou. 'Oku ou manatu ki he 'ikai ke u 'ilo 'a e anga 'o e heka he sitepu 'uhila (escalator) 'i he'eku fuofua tū'uta 'i he mala'e vakapuna."

FALE'I

- › Talanoa atu ki ho ngaahi kaungā ngāue pea mo ha ni'ihi kehe felāve'i mo e anga 'o ho'o ongo'i. 'E ala tokoni eni.

FALE'I

- › Vakai'i pe ko e hā 'a e tokoni 'e ala ma'u ke tokoni atu ki ho'o nofo mai ki Nu'usila.

Fiema'u ha fakaikiiki?

Telefoni ki he 0508 558 855 (kole ke ke ngāue'aki 'a e Laine Telefoni Fakatonulea ki he Lea Faka-Tonga), vakai ki he www.newzealandnow.govt.nz, pe 'imeili ki he newmigrantinfo@mbie.govt.nz

Ki ha fakamatala felāve'i mo e ngaahi va'a ngāue tokoni mo e ngaahi ako ma'u'anga fakamatala, vakai ki he www.newzealandnow.govt.nz/local

Teu ma'u nai mei fē ha tokoni ma'aku mo hoku fāmili ki he 'emau hiki fo'ou mai 'o nofo 'i Nu'usila?

“Oku 'i ai 'a e ngaahi polokalama tokoni ke pou poua 'a e kau hikifo'ou mai hangē ko kimautolú, vakai ki he www.newzealandnow.govt.nz – ko ha tūhulu ia ki he nofo mo e ngāue 'i Nu'usila, 'a ia 'e tokoni atu ke ke ma'u ai ha tokoni ki ho'o nofo 'i ho komiunitii.”

Fakamatala ke tokoni atu ki ho'omou nofo fo'ou mai

'Oku 'oatu 'e he potungāue Immigration New Zealand 'a e ngaahi fakamatala falala'anga ki he kau hiki fo'ou mai felāve'i mo e ngaahi polokalama 'e ala tokoni atu 'i he feitu'u 'i Nu'usila te mou nofo ai. 'E lava ke ke faka'aonga'i 'a e ngaahi polokalama ni ke 'ilo mei ai 'a e ngaahi fakaikiiki felāve'i mo e feitu'u ke ma'u ai ha toketā, ngaahi 'apiako ma'a ho'o fānaú, pea mo ha ngaahi kalapu sipoti mo e ngaahi kulupu 'i he komiunitii te mou ala kau atu ki ai mo ho fāmili.

'Oku 'i ai 'a e founga 'e fā ki hono ma'u atu 'o e fakamatala ni:

- › Vakai ki he www.newzealandnow.govt.nz
- › Telefoni ki he **0508 558 855** ke 'eke ki ai 'a ho'o ngaahi fehu'i felāve'i mo ho'omou fakanofonofó ('e lava ke ke kole atu 'a e 'Language Line' ke ke lea ai ki ha taha lea faka-Tonga)
- › 'Īmeili atu ho'o fehu'i ki he newmigrantinfo@mbie.govt.nz
- › A'utonu atu ki ha va'a 'o e Citizens Advice Bureau (CAB) 'i ha taha 'o e ngaahi feitu'u 'e 30. Ki he fakaikiiki ki he ngaahi va'a 'i ho feitu'ú, vakai ki he: newzealandnow.govt.nz/local

Ko e langalanga hake 'o ho'o nofó 'i Nu'usila

'I he taimi 'okú ke langa ai ha fale, 'oku mahu'inga 'aupito ke mālohi 'a e fakava'e.

Fale Pasifika, 'Univēsitī 'o 'Aokalani

'I he taimi 'okú ke hiki mai ai ki ho'o mo'ui fo'ou 'i Nu'usila, 'oku mahu'inga 'aupito foki ke 'i ai ha ngaahi makatu'unga mālohi.

Ko e ngāue ko ho fakava'e ia. 'Oku ma'u mei ho'o ngāue 'a e ma'u'anga pa'anga ke langa hake 'aki mo tokoni'i ho'o nofo heni. Ko ho'o aleapau ngāue 'i ho vaha'a pea mo ho'o pule ko ha makatu'unga ia ki ho'o malu mo ho'o ngaahi totonu 'i he ngāue'anga.

Ko ho komiunitī Pasifiki ko ha pou mahu'inga ia 'i he fonua fo'ou ni. Kā, 'oku toe 'oatu pē foki 'e he Pule'anga Nu'usila mo ha pou pou. Vakai ki he www.newzealandnow.govt.nz pe telefoni ki he **0508 558 855** 'o 'eke ki ai 'a ho'o ngaahi fehu'i. 'E lava ke ke 'alu atu ki he va'a CAB ofi taha mo ho'o ngaahi fehu'i – ma'u atu 'a e fakaikiiki ki he 'ōfisi ofi taha 'i he newzealandnow.govt.nz/local.

Ko e ngāue 'a ho makatu'unga

Kā 'oku 'ikai faingofua 'a e ngāue 'i ha fonua fo'ou. Ko ha ngaahi fokotu'u fakakaukau 'eni mei ha ni'ihi 'o ha kau toki hiki fo'ou mai mei he Pasifiki.

“Na'a ku fakalongolongo pē 'o 'ikai ke u fa'a lea 'i he ngāue, kā na'e fakalotolahi'i au 'e he'eku pule – pea ne u sio ai 'oku mahu'inga ke 'ilo 'e hoku ngaahi kaungā ngāue 'a e anga 'o 'eku fakakauāú.”

“Oku fa'a fetaulaki atu 'a hoku ngaahi kaungā ngāue he tuku 'a e ngāue 'o fai ha'anau fakafeohi, pe va'inga. Na'a ku pehē ke u kau atu ki ai pea na'e ma'u ai 'a hoku ngaahi kaungāme'a tokolahi. Na'a ku ako lahi mei heni 'a e anga 'o e mo'ui 'i Nu'usila.”

Fiema'u ha fakaikiiki?

Telefoni ki he 0508 558 855 (kole ke ke ngāue'aki 'a e Laine Telefoni Fakatonulea ki he Lea Faka-Tonga), vakai ki he www.newzealandnow.govt.nz, pe 'imeili ki he newmigrantinfo@mbie.govt.nz

Ki ha fakamatala felāve'i mo e ngaahi va'a ngāue tokoni mo e ngaahi ako ma'u'anga fakamatala, vakai ki he www.newzealandnow.govt.nz/local

'Oku 'ikai ngāue tatau 'ae tokotaha kotoa pē mo e kakai 'o Nu'usila

'Oku kehekehe pē 'a e founa ngāue 'a e tokotaha kotoa pē. 'E fiema'u ia ke ke fakaangaanga ki he founa ngāue 'a e kakai Nu'usila. Te ke ngali ngāue foki mo ha kakai mei ha ngaahi fonua kehe. Kā ko e me'a fika 'uluaki, ke ke fakakaukau'i 'a ho'o founa ngāue.

'Oku ou fakahā 'eku faka'apa'apa 'aki 'a e 'ikai ke u sio hangatonu ki he mata 'o 'eku pule.

'Oku ou tui ko e anga ta'efaka'apa'apa ke 'eke ha ngaahi fehu'i ki he pule.

'Oku ou sai'ia ke u 'ilo'i pau 'a e me'a ke u fai pea 'oku malu 'eku ngāue. Te u ngāue mālohi pea te u kauhala taha ma'u pē mo 'eku ngāue'anga.

'Oku ou sai'ia ke u 'ilo pe ko hai 'oku taki pea mo hai 'a e pule lahi. 'Oku 'ikai ke u fa'a ui 'a e kakai 'oku nau matu'otu'a mo mā'olunga ange 'iate aú 'aki honau hingoa 'uluaki.

'Oku ou fa'a fakalongolongo pē au 'i he ngaahi fakataha kae'oua kuo faka'atā mai ke u lea.

'Oku ou fa'a 'eke hangatonu ha ngaahi fehu'i he 'oku ou sai'ia ke hu'u totonu 'a e me'a kotoa pē.

'Oku ou sai'ia ke u ui 'a e tokotaha kotoa pē 'aki honau hingoa 'uluaki. 'Oku ou 'amanaki 'e 'uluaki fai ma'u pē ha fepōtalanoa'aki pea ke potupotu tatau 'a e me'a kotoa pē.

'Oku ou sai'ia ke u 'ilo pau 'a e ngaahi tu'utu'uni pea 'oku ou tauhi ki ai mo fakahoko 'a e ngāue ke lava lelei. 'Oku 'ikai ke u sai'ia ke faka'ohovale'i au.

'Oku 'ikai ke u sai'ia ke toutou talamai 'a e me'a ke fai.

'Oku ou fa'a ngāue'aki ha ngaahi lea fakatenetene pe heliaki he taimi 'oku ou talanoa ai pea 'oku ou fa'a fokotu'u atu ha ngaahi me'a te'eki ke 'eke mai.

'E ngali ngāue'aki ange 'e ha tokotaha Nu'usila ia 'a e ngaahi kupu'i lea 'i he ngaahi lanu ko eni.

'E fēfē 'a 'eku lea faka-Pilitānia?

Fanongó

'Oku lea vave 'aupito 'a e kakai Nu'usila. 'Oku nau fa'a ngāue'aki ha ngaahi lea heliaki pea mo ha ngaahi kupu'i lea faka-Nu'usila pē ia, 'o hangē ko e "bring a plate" (tau lukuluku mai), "icing on the cake" (ko ha toe ki'i pōnasi ia), "bro" (toko), "sweet as" (tōatu) pea mo e "good as gold" (lelei 'aupito).

Kole ange ke nau ki'i lea māmālie ange mo fakamahino'i atu 'a e 'uhinga 'o e ngaahi fo'i lea 'oku 'ikai ke ke mahino'i. 'E vave pē ha'o mahino'i ange mo muimui'i 'a e me'a 'oku nau talanoa ki ai.

Lea

'Oua te ke mā ke ke lea faka-Pilitānia. 'Oku fietokoni ma'u pē 'a e kakai Nu'usila. 'I he taimi 'okú ke lea fakapālangi ai, 'e ngali 'e 'ikai fu'u mahino'i koe 'e ho ngaahi kaungā ngāue fo'ou 'i he kamakamata. 'Oku fa'a ongo le'osi'i 'a e lea faka-Pilitānia 'a e kakai Pasifiki, kae kapau te ke lea le'olahi, pea ke toe ki'i longo lōloa ange, 'e tokoni lahi eni.

Ngaahi Taukei 'i he Lea Faka-Pilitānia

'E hoko 'a e toutou fakaangaanga ke lelei 'aupito." Kapau 'oku 'ikai ke ke ongo'i lotolahi, lau 'a e nusipepa, ngaahi makasini, talanoa mo ho ngaahi kaungā ngāue pe ko ha'o to'o ha'o kalasi lea faka-Pilitānia 'oku 'atā atu 'i ho komiunitii. Talanoa mo ho'o ngāue'anga kapau 'okú ke toe fiema'u ha tokoni ki ho'o lea faka-Pilitānia pe ko ha'o fetu'utaki ki he va'a CAB 'i ho feitu'ú felāve'i mo e ngaahi kalasi ofi atu kiate koe.

Ko e English Language Partners (ELP) ko ha polokalama ngāue ia 'oku ma'u atu 'i he feitu'u kehekehe pē 'i he fonua 'a ia 'oku nau tuku atu ha ngaahi polokalama lea faka-Pilitānia ma'a kinautolu 'a e kau nofo fonua, 'i he feitu'u kehekehe 'e 23 'i Nu'usila. Ko e ni'ihi 'o e ngaahi polokalama ko eni 'oku ta'etotongi pē ia. Ko 'enau polokalama English for Employees (Lea Faka-Pilitānia ma'a e Kau Ngāue) 'oku tokoni ia ki he lea faka-Pilitānia 'oku ngāue'aki 'i he ngāue. 'Oku ta'etotongi 'eni – kā kuo pau ke ke ngāue taimi kakato pe konga taimi pē kae toki lava ke ke kau 'i he polokalama ni.

www.englishlanguage.org.nz

FALE'I

- › Kumi faingamālie ma'u pē ke ke lea ai. Lea faka-Pilitānia, 'i he ngāue'anga pea 'i tu'a foki. Ko e lahi ange ko ia ho'o lea faka-Pilitānia, ko e toe faingofua ange ia hono mahino'i koe 'e he kakai kehe.

“Kimu'a ange, na'a ku mā au 'i he lea faka-pālangi, kā na'e fakalotolahi mai kiate au 'a e tokotaha kotoa pē pea na'a ku ako ESOL foki 'a ia na'e tokoni 'eni kiate au 'i he ngāue, pea 'i he komiuniti.”

FALE'I

- › Neongo ai pē kapau 'okú ke ongo'i mā, lotolahi pea ke pehē atu, “Excuse me – can you help me?” Ko e tokolahi 'o e kakai 'o Nu'usila 'oku nau fiefia ke tokoni, kā 'oku nau pehē 'e nautolu 'oku fakamatāpule ange ke nau talitali ke ke toki kole ange.

